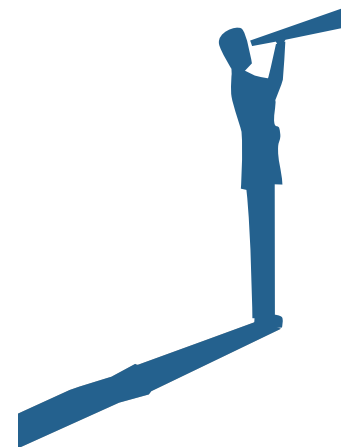

Criminologisch onderzoek stap voor stap

Praktische richtlijnen
voor onderzoeksdesign
en rapportage

INHOUDSTAFEL

Vooraf	7
Leeswijzer	9
1. Fundamentele keuzes en hun combinaties	11
1.1. Vijf fundamentele keuzes in empirisch onderzoek	13
1.1.1. Positivistisch-constructivistisch	15
1.1.2. Deductief-inductief	17
1.1.3. Waardevrij-normatief	20
1.1.4. Verklarend-beschrijvend	28
1.1.5. Kwantitatieve data-kwalitatieve data	30
1.2. De traditionele tweedeling tussen de kwantitatieve en de kwalitatieve onderzoeksstrategie	35
1.3. Voorbij de tweedeling kwantitatief versus kwalitatief	38
1.3.1. De methodestrijd en haar gevolgen	38
1.3.2. Vijf keuzes in plaats van één en continua in plaats van een tweedeling	39
1.3.3. <i>Mixed methods</i> -onderzoek: een van de manieren om de tweedeling te overstijgen	41
1.3.4. De praktijk: onderzoeksdesign als ‘ <i>bricolage</i> ’	42
2. Het onderzoeksvoorstel	45
2.1. Literatuurstudie	49
2.2. Probleemstelling	54
2.2.1. Onderzoeksdoel	54
2.2.2. Relevantie	54
2.2.3. Onderzoeksvragen	56

2.3. Conceptueel kader	64
2.3.1. Bronnen van het conceptueel kader	64
2.3.2. De rol van het conceptueel kader	66
2.3.3. De onderdelen van het conceptueel kader	68
2.4. Onderzoeksdesign	72
2.5. Planning	75
2.6. Tot slot: flexibiliteit in de praktijk	77
3. Het eindrapport	79
3.1. Globale verschillen met het onderzoeksvoorstel	81
3.2. Structuur van het eindrapport	81
3.2.1. Literatuurstudie, probleemstelling en conceptueel kader	82
3.2.2. Methodologie	83
3.2.3. Resultaten	85
3.2.4. Besluit	91
4. Het onderzoekstraject in de praktijk	93
4.1. De praktijk van de uitwerking van een onderzoeksvoorstel	95
4.2. De praktijk van het eigenlijk onderzoek	96
Referentielijst	97

VOORAF

Voor jou ligt een handboek dat een introductie wil bieden in de basisbegrippen en -inzichten die je nodig hebt om criminologisch empirisch onderzoek uit te voeren. De metafoor uit de titel “*Criminologisch onderzoek stap voor stap*” verwijst naar twee tochten.

Ten eerste verwijst die natuurlijk naar de tocht van een concreet empirisch onderzoek. Vertrekkend van een eerste idee voor een mogelijk onderwerp, zoeken onderzoekers, stap voor stap, hun weg richting het eindrapport (paper, masterproef, artikel, boek...) als eindbestemming. Af en toe zal die tocht langs een duidelijk, comfortabel pad lopen, maar minstens even vaak zal de onderzoeker op lastige hindernissen stoten, een pad denken te volgen dat er geen blijkt te zijn en misschien ook af en toe compleet verdwaald lopen. De survivaltips in dit handboek zijn bedoeld om op zulke momenten te helpen. Het handboek focust daarbij vooral op het eerste deel van die tocht (het opstellen van een onderzoeksvoorstel), maar biedt ook al een blik op de latere stappen en op het eindrapport als eindbestemming.

Ten tweede biedt dit handboek ook hulp bij een andere tocht, namelijk die van de student die leert om criminologisch empirisch onderzoek te doen. Ook hier is ‘stap voor stap’ een nuttige metafoor. Zoals voor veel vaardigheden geldt voor onderzoeksvaardigheden dat ze maar geleidelijk verworven worden. De eerste stappen zijn vaak lastig en onwennig: wat doe ik hier eigenlijk en ga ik dit ooit wel echt kunnen? Ze kunnen bovendien soms overbodig aanvoelen. Vaak wordt pas later duidelijk hoe de volgende stappen voortbouwen op die eerste. Empirisch onderzoek leer je niet in één keer. Het is een frank die geleidelijk valt. En zoals bij alle vaardigheden: hoe vaker je het doet, hoe beter je het zult kunnen en hoe meer plezier je eraan zult beleven. Dit handboek wil een leidraad zijn voor de allereerste stappen van dat leerproces. Het is dus bedoeld als een introductieboek dat voorafgaat aan de uitstekende handboeken in criminologisch empirisch onderzoek die al op de markt zijn en die vooral focussen op gevorderdere vaardigheden in technieken van dataverzameling en data-analyse. Dit handboek focust op inzichten en vaardigheden die daaraan voorafgaan.

Ook de tekst die hier voorligt, is het resultaat van een lange tocht. De eerste versies ervan werden aan studenten aangeboden in het academiejaar 2010–2011 en in de vijftien eropvolgende jaren werden ze geleidelijk aan bijgewerkt en uitgebreid met voorbeelden. Schrijven is immers herschrijven... Dat deed ik natuurlijk niet alleen, maar met de hulp van vele praktijkassistenten methodologie die ik hierbij allemaal hartelijk wil danken: An Adriaenssen, Jolynn Debacker, Silke Dreesen, Charlotte François, Ann Gommers, Joyce Kolen, Stien Maes, Sanne Molenberghs, Jynthe Smans, Leen Symons, Astrid Van den Broeck. Ik dank ook mijn gewezen collega Johan Goethals, auteur van de basistekst

“*Cursus inleiding in de criminologie*”, die deze tekst mee inspireerde, en collega’s Stefaan Pleysier en Lore Mergaerts voor hun feedback op eerdere versies van voorliggende tekst. Maar ik dank natuurlijk vooral de generaties studenten van de afgelopen jaren. Als deze tekst voor de nieuwe generaties studenten zo nuttig en toegankelijk blijkt als hij bedoeld is, dan is dat in de eerste plaats dankzij de uitgesproken vragen, de vragende blikken in het auditorium, de opmerkingen in de onderwijsevaluaties en de antwoorden op het examen van hun voorgangers.

LEESWIJZER

Dit boek wil de lezer introduceren in criminologisch onderzoek door een overzicht te bieden, in vogelvlucht, van de verschillende visies op empirisch onderzoek en van de manier waarop een onderzoek, stap voor stap, wordt aangepakt. Het focust daarbij op drie invalshoeken die een beginnende onderzoeker kunnen helpen om empirisch onderzoek te begrijpen.

Vanuit de eerste invalshoek, die aan bod komt in **hoofdstuk 1**, wordt naar criminologisch onderzoek gekeken als een **analytisch proces** waarlangs, door een combinatie van theorie en empirie, onze kennis over de wereld vergroot. In de loop van de geschiedenis van de sociale wetenschappen, en dus ook van de criminologie, zijn heel wat wetenschaps-filosofische en methodologische debatten gevoerd over de manier waarop empirisch onderzoek moet worden aangepakt. In hoofdstuk 1 worden die debatten samengevat in de vorm van **vijf fundamentele tegenstellingen**: positivistisch-constructivistisch, deductief-inductief, waarde vrij-normatief, verklarend-beschrijvend, kwantitatieve data-kwalitatieve data. Onder elk van die tegenstellingen schuilt een fundamentele vraag die bij elk onderzoek opnieuw beantwoord moet worden. Met andere woorden, bij elk onderzoek moet de onderzoeker tegenover elk van die tegenstellingen een positie innemen en dus een keuze maken. In de praktijk is het echter vaak zo dat het niet een ‘of-of’-keuze is, maar dat de tegenstellingen beter voorgesteld kunnen worden als uiteinden of polen op een continuüm. Onderzoekers moeten dus niet zozeer vijf ‘of-of’-keuzes maken, maar positie innemen op elk van de vijf continua. De voor- en nadelen van die posities en dus keuzes komen aan bod in hoofdstuk 1.

Een tweede manier om empirisch onderzoek te begrijpen, is door te focussen op de concrete **outputs** of producten die gegenereerd worden door een onderzoek. In dit handboek wordt ingegaan op de twee belangrijkste documenten die in de loop van een onderzoek geproduceerd worden. **Hoofdstuk 2** behandelt het **onderzoeksvoorstel**, een document dat wordt opgesteld alvorens men van start gaat met het eigenlijke empirisch onderzoek en dat informatie bevat over hoe het onderzoek er zal uitzien. Het hoofdstuk gaat grondig in op de verschillende onderdelen van het onderzoeksvoorstel en introduceert op die manier de lezer in belangrijke concepten van onderzoek. Op die manier worden de abstracte concepten uit het eerste hoofdstuk concreter gemaakt. **Hoofdstuk 3** behandelt de andere belangrijke output van een onderzoek: het **eindrapport**. Dit kan allerlei vormen aannemen (bachelor- of masterproef, doctoraat, paper, artikel, rapport, boek...), maar het handelt in elk geval over een onderzoek dat is afgerond. Het omvat dus informatie die ook al in het onderzoeksvoorstel stond, maar dan meer uitgewerkt en vaak ook bijgewerkt (onderzoek verloopt immers zelden helemaal zoals aanvankelijk gepland) en uiteraard aangevuld met de onderzoeksresultaten en conclusies. In hoofd-

stuk 3 worden de onderdelen van het eindrapport besproken, met bijzondere aandacht voor de rapportage van de resultaten van (kwalitatief) onderzoek.

Een derde manier om onderzoek te begrijpen, komt aan bod in **hoofdstuk 4**. Daar wordt immers kort ingegaan op het **praktische onderzoekstraject**: de concrete stappen die gezet worden in een echt onderzoek. Daar zal snel blijken dat onderzoek in de praktijk vaak een stuk ‘rommeliger’ verloopt dan het in het onderzoeksvoorstel geformuleerd was en in het eindrapport beschreven wordt. De stappen overlappen elkaar soms, de volgorde van de stappen wisselt soms, geplande onderdelen gaan soms niet door, terwijl er nieuwe onderdelen worden toegevoegd die aanvankelijk niet gepland waren. Clark et al. (2021, pp. 13–14) spreken in dit verband over “*the messiness of social research*”. Hoofdstuk 4 wil die rommeligheid benoemen.

Deze leeswijzer toont niet alleen wat voorliggend boek biedt, maar meteen ook wat het **niet biedt**. Het handboek biedt wel een eerste kennismaking en overzicht, in vogelvlucht, van de methodologie van criminologisch onderzoek; het biedt geen grondige inleiding in concrete methoden en technieken. Daarvoor verwijzen we de lezer naar de vele bestaande methodologiehandboeken. Dit handboek biedt evenmin een algemene inleiding in de criminologische wetenschap. Voor een goed begrip van de criminologische concepten en theorieën die hier vermeld worden, verwijzen we de lezer naar de beschikbare inleidingen in de criminologie.

1.

FUNDAMENTELE KEUZES EN HUN COMBINATIES

Wie empirisch criminologisch onderzoek doet, stapt in in een lange intellectuele traditie met intense debatten over welk onderzoek mogelijk en wenselijk is en hoe dat onderzoek gevoerd moet worden. Rekening houdende met het praktische opzet van dit handboek, zal dit hoofdstuk geen systematische ideeëngeschiedenis presenteren van die debatten. Het zal, integendeel, die abstracte debatten vertalen naar vijf fundamentele vragen die relevant zijn voor een concreet onderzoeksdesign. In elk empirisch onderzoek moeten die vijf vragen immers telkens beantwoord worden: welke positie neemt dit onderzoek in tegenover die fundamentele debatten? Op die fundamentele vragen en de mogelijke antwoorden erop gaat de eerste paragraaf van dit hoofdstuk (1.1) in. In de volgende paragrafen zal blijken dat deze antwoorden en dus keuzes niet losstaan van elkaar. In de praktijk zien we vaak vaste combinaties van keuzes terugkeren, die vaak omschreven worden als onderzoeksstrategieën. Paragraaf 1.2 bespreekt eerst de twee meest courante onderzoeksstrategieën (kwantitatief en kwalitatief) en paragraaf 1.3 behandelt daarna ook combinaties tussen deze strategieën.

1.1. Vijf fundamentele keuzes in empirisch onderzoek

Of zij dat nu willen of niet, iedereen die empirisch criminologisch onderzoek doet, zal onvermijdelijk een antwoord moeten formuleren op **vijf fundamentele vragen**:

- Kies je voor een positivistische of een constructivistische benadering, of voor een tussenpositie (en zo ja, welke tussenpositie)?
- Kies je voor een deductieve of een inductieve logica om door de onderzoekscyclus te gaan, of voor een tussenpositie (en zo ja, welke tussenpositie)?
- Kies je voor waarde vrij of voor normatief onderzoek, of voor een tussenpositie (en zo ja, welke tussenpositie)?
- Kies je voor verklarend of beschrijvend onderzoek, of voor een combinatie van de twee (en zo ja, welke combinatie)?
- Gebruik je kwantitatieve data of kwalitatieve data, of een combinatie van de twee (en zo ja, welke combinatie)?

Door deze vijf vragen te beantwoorden, zal een onderzoeker vijf fundamentele keuzes maken die een belangrijke impact zullen hebben op zijn of haar onderzoeksdesign. De paragrafen in dit hoofdstuk bieden voor elk van die vijf vragen een kort overzicht van mogelijke antwoorden en dus keuzes. Die keuzes zullen telkens gesitueerd worden op een continuüm met twee extreme posities en enkele posities ertussenin. Door op die manier de keuzes op de vijf continua te bespreken, biedt dit hoofdstuk als het ware een stapel van bouwstenen waaruit onderzoekers kunnen putten om hun eigen onderzoeksdesign op te bouwen. Daarbij zal blijken dat niet alle bouwstenen even fundamenteel zijn.

De eerste vraag, naar de positie van de onderzoeker inzake epistemologie en ontologie (positivisme of constructivisme), is bijvoorbeeld een stuk fundamenteeler dan de laatste, praktischere, vraag, die over concrete types van data gaat (kwantitatief of kwalitatief). Niettemin, of de vragen nu meer of minder fundamenteel zijn, ze moeten in elk geval allemaal beantwoord worden.

Beginnende onderzoekers kunnen mogelijk in de verleiding komen om deze vijf keuzes, en dus dit hoofdstuk, **te negeren**. Ze willen immers gewoon op een praktische manier onderzoek doen: wat interviews doen of een survey afnemen om een concrete onderzoeksvraag te beantwoorden en op basis daarvan misschien ook wat advies geven. Ingewikkelde reflecties over epistemologie of over het verschil tussen waardevrij en normatief onderzoek lijken daarbij onnodig vergezocht en dus overbodig. Deze onderzoekers **vergissen zich echter**. Immers, het is per definitie onmogelijk om empirisch onderzoek te doen zonder een positie in te nemen in antwoord op elk van deze vijf vragen. Onderzoekers die denken dat ze die fundamentele keuzes kunnen ontlopen, maken zichzelf (en hun lezers) iets wijs. In de praktijk geven ze wél een antwoord op deze vragen en nemen dus een positie in op de continua, maar ze doen dat dan zonder het zelf te beseffen en zonder dit te verduidelijken naar hun lezer. Dat is hoogst problematisch, want zelfreflectie en transparantie zijn juist essentiële kenmerken van wetenschappelijk onderzoek.

Onderzoekers kunnen deze fundamentele keuzes dus niet ontlopen. Dat betekent echter **niet dat in elk onderzoek deze vijf keuzes expliciet aan bod moet komen** en dat elke onderzoeker dus bijvoorbeeld expliciet zou moeten ingaan op begrippen als ‘positivisme’, ‘constructivisme’ of ‘deductie’ en ‘inductie’. Er is gelukkig een eenvoudigere manier waarop onderzoekers hun positie op de continua duidelijk kunnen maken. Zoals in paragraaf 1.2 zal blijken, bestaan er immers vaste combinaties van deze keuzes, die vaak als onderzoeksstrategieën worden omschreven. Als onderzoekers bijvoorbeeld zeggen dat ze een kwantitatieve onderzoeksstrategie volgen, dan weten hun lezers dat ze eerder een positivistisch standpunt innemen, vooral deductief te werk zullen gaan, eerder naar waardevrij onderzoek streven, mogelijk verklarende ambities hebben en kwantitatieve data zullen gebruiken. Als onderzoekers aankondigen dat ze een kwalitatieve strategie zullen volgen, dan weten de lezers dat dit keuzes op de andere helft van het continuüm impliceert. Door die onderzoeksstrategie te benoemen, weet de lezer niet alleen welke positie het onderzoek inneemt op de vijf continua, maar ook wat de sterke punten van die keuzes én wat de risico’s ervan zijn. De lezer weet daarmee ook welke conclusies mogelijk zijn op basis van dit type onderzoek, maar ook wat niet mogelijk is en waar de onderzoeker dus bescheiden zal moeten zijn. Een goed begrip van de vijf continua is dus essentieel voor iedereen die zelf empirisch onderzoek wil doen, maar ook voor wie op kritische, geïnformeerde manier bestaand onderzoek wil lezen en gebruiken.

1.1.1. Positivistisch-constructivistisch

De eerste tegenstelling is de meest fundamentele. Ze verwijst naar veronderstellingen inzake ontologie (wat bestaat er?) en epistemologie (hoe kunnen we wat bestaat kennen?). Traditioneel wordt deze voorgesteld als de tweedeling positivisme-constructivisme.¹

Het **positivisme** veronderstelt dat er een wereld is extern aan de onderzoeker (als ‘object’) die kan gekend worden door het gebruik van wetenschappelijke methoden die sterk geïnspireerd zijn door de methoden van natuurwetenschappelijk onderzoek (Lewis-Beck et al., 2004). De focus ligt dus op het beschrijven en verklaren van sociale fenomenen die direct waargenomen en gemeten kunnen worden. Zoals de natuurlijke wereld functioneert volgens bepaalde wetmatigheden (bv. de gravitatiewet van Newton), zo functioneert ook de sociale wereld volgens wetmatigheden. Het is de bedoeling van, bijvoorbeeld, criminologisch onderzoek om die wetmatigheden te achterhalen en concrete observaties in te passen onder die algemene wetmatigheden (Lewis-Beck et al., 2004).

Aan het andere uiteinde van het continuüm bevindt zich **(sociaal) constructivisme**, soms ook ‘constructionisme’ genoemd (Clark et al., 2021, pp. 28–31). Deze ontologische en epistemologische positie veronderstelt dat sociale fenomenen en hun betekenis voortdurend gecreëerd worden door sociale actoren. Men gaat dus niet uit van een externe wereld die de onderzoeker kan beschrijven, maar veronderstelt daarentegen dat sociale actoren (bv. individuen of organisaties) in interactie met elkaar de werkelijkheid vormgeven. Dit betekent dat die werkelijkheid ook voortdurend in verandering is. Aangezien de onderzoeker zelf natuurlijk ook een sociale actor is, wordt empirisch onderzoek zelf ook gezien als een proces waarbij betekenis gecreëerd wordt en niet, zoals in het positivisme, als een proces waarlangs de waarheid ontdekt wordt (Gergen, 2004). Constructivisten besteden veel aandacht aan hoe de sociale werkelijkheid voorgesteld wordt (‘representatie’) en aan de effecten van die representatie. Constructivisten zijn dus vaak erg gevoelig voor taal en in het bijzonder voor labels en categorieën. Zo verwachten ze bijvoorbeeld dat mensen die het label ‘illegale vreemdelingen’ krijgen, anders zullen worden behandeld en zichzelf anders zullen zien dan wanneer ze het label ‘mensen zonder papieren’ zouden krijgen.

Hoewel de keuze positivisme-constructivisme vaak als een ‘of-of’-keuze wordt voorgesteld, is het eigenlijk correcter om ze te visualiseren als een continuüm:

Positivistisch Constructivistisch

1 Sommige auteurs (Bv. Clark et al., 2021, pp. 23–31; Heap & Waters, 2019, pp. 82–92) verfijnen deze tegenstelling door ze op te splitsen naar epistemologie (positivisme-interpretivisme) en ontologie (objectivisme-constructivisme). Gezien de praktische finaliteit van dit handboek zou die verfijning ons hier te ver leiden.